

U ovom napisu — a voleo bih da se on razvije tako da ga na kraju mogu nazvati esejom — pokušao bih da opišem kako je Marshall Mc Luhan serijom dijagnostičkih bravura otkrio i preurekao niz relacija, formula, i kako naročito američka varijanta života u mnogome sledi McLuhanovske zamisli. U vezi sa ovom problematikom, po-
odavno sam privržen nekim mislima koje ću ovom zgodom nastojati da formulišem.

Mc Luhan je prvi severno-američki mislilac koji je kreirao jedan pogled na svet. To je američki pogled na svet, jer se u Americi ponajviše obistinjuje.

Kao i najveći broj inspiratora weltanschauunga u poslednjih sto godina, ni Mc Luhan se ne zanosi svojim pogledom na svet i budućnošću koju on projektuje. Međutim, za razliku od svih dosadašnjih inspiratora weltanschauunga, Mc Luhan kazuje i to da ni sam baš ne razume mnogo svoju koncepciju.

„Najzad, moje su stvari vrlo teške — kaže Mc Luhan —, neću da se pravim da ih shvatam”.

Priznanja u tom smislu, međutim, ne smetaju mu da bude shvaćen ozbiljno. Uzeli su ga ozbiljno čak i poslovni ljudi koji inače ne pokazuju odviše razumevanja i radoznalosti prema revolucionarnim novinama u humanističkim disciplinama. General Motors — čiji godišnji budžet premašuje budžet Italije — ponudio je Mc Luhanu ogromnu svotu da istražuje perspektive prodaje i reklamiranja automobila. Studija je bila načinjena i Mc Luhan je zaključio da automobil pripada prošlosti. Novac je primio.

*

Započeo bih celu stvar — u skladu sa tradicama didaktičkih načela i harvardskog case-metoda — s jednom konkretnom slikom, s jednom story.

Jedne srede, nakon što me je gotovo dva meseca uvek ponešto sprečavalo da to učinim, otišao sam na pesničko veče, oglašavano kao „CIRCUM — NOVA RECITATORSKA KONCEPCIJA”.

Mesto radnje: potkrovlje nalik ateljeu, sa ukrštenim gredama. Na gredama tu i tamo poput reflektora razmeštene kutije od konzervi, u kojima nije bilo ničega. Duž zidova klupe koje su očigledno sami priređivači izradili svojeručno. U sredini prostorije mali podijum, na njemu tepih i jedan ridobradi mladić. Bilo nas je približno desetak, petnaest. Jedna devojka točila je svima vino u kartonske čaše. Samo su devojka i ridobradi momak razgovarali. Svi ostali verovatno su došli sami, sedali su pojedinačno na po jednu klupu. Potom je došla grupa od pet ljudi, dvojica su sela na jednu klupu, a ostali ispred njih, na pod. Uskoro su došla dvojica prijatelja ridobradog i smestila se kraj njega, na podijum.

„Pa da počnemo nekako” — rekao je jedan od njih, mladić bujnih crnih obrva i čelave lobanje, u zelenoj kukuljici. Izvukao je svežanj rukopisa.

*Zašto si izgubio veru
i svoje ideale
nedavno kada si pao na dupe?*

— recitovao je.

Nakon što je pročitao dve-tri pesme, dve devojke su se nešto usiljeno zasmejale; ostali se još nisu toliko uključili, književno veče još nije postalo dovoljan izgovor da progovore među potpuno starim ljudima, ili reaguju na neki drugi način.

Program je nastavio ridokosi. Pročitao je dve robertcreeleyevske pesme. Nakon jednog stiha treće pesme, devojka koja je nudila vino stala je da se smeje i tapše, a ovome se već više njih priključilo. Stih je govorio otrpilike o tome da je pas mešavina ombudsmana (specifični švedski organ za zaštitu zakonitosti) i komornika.

IZVAN, UNUTAR

**FRAGMENT IZ BUDUĆE KNJIGE
„AMERIČKE BELEŠKE” U KOJOJ JE
MARSHALL MC LUHAN VEOMA
PRISUTAN.**

Izgleda potpuno logično pesmu prekinuti pljeskom na otvorenoj sceni i ne shvatam zašto to nije opšteprihvaćena praksa.

Treći čitač sedeo je na podu, malo ulevo od moje klupe. Pročitao je nekakvu fizičku formulu i tumačio je praveći se ozbiljan, ipak, povremeno nije mogao da obuzda smeh. Pritom je ustao i zajedno sa publikom veselio se nad svojim štivom. Zatim je objasnio da je čitao iz školske sveske svoje mlade sestre, onda najavio da sledi jedna prava pesma. Ova pesma je stvarno bila „prava”. (Iznenadilo me je da su ovde nekako svi humoristi.) Slušaoce je međutim — se rasulo. Nepoznati ljudi sedeli su u tuđoj prostoriji.

Tišinu je narušio mladić slamnato plave kose.

„Da, to je to... to je... mislim, tako je... fina pesma.”

Najavio je potom da bi i on nešto pročitao. Bio je prvi koji, izgleda, nije imao nikakve veze sa priređivačima. Došao je na isti način kao i ja. Njegova pesma je duga i sasvim slaba.

Dok čita, počinjem da promatram publiku. Kao na svakom skupu, žuru, kao prilikom svakog događaja u Americi, postoji bar jedan čovek koji potpuno odudara od okoline i sasvim je misteriozno kako je dospelo tamo. U studentskoj menzi se nedavno

pojavila na primer jedna osamdesetogodišnja starica, sa suncobranom i psetancetom; nedavno me je pozvao jedan prijatelj u svoj podrum na partiju ping-ponga, bilo nas je četvoro, a kao peti pojavio se neki njegov poznanik u smokingu. Možda je jedan od pokazatelja Amerike kao „novog sveta” činjenica da te stvari još nisu sređene. Ovde, na ovoj književnoj večeri, ulogu dežurnog nepripadajućeg odigrao je jedan besprekorno odeveni biznismen četrdesetih godina, sa naočarima pozlaćenog okvira, proćelav, u beloj košulji sa kravatom; kraj njega, na podu, stajala je ataše-tašna, čiju je dršku, pomalo pognut, čitavo vreme držao. Najmarkantnija u publici bila je, međutim, jedna nestvarno debela devojka koja je sedeći postrance heklala. Ostali su bili većinom tipični kembridžski studenti.

Posle mladića s naočarima, jedna devojka je izrazila želju da kaže nešto sasvim kratko. Sačekala je da nastane tišina, zatim slegla ramenima i pokušala da kaže što jednostavnije:

— Nikada nisam htela više od nemogućeg...

Svi smo učitali na neko vreme. Pomalo i iz učtivosti.

Do kraja večeri još su troje, četvoro čitali pesme.

Izlazeći, na stepeništu sam počeo da razgovaram sa učesnikom koji je sedeo do mene. Iznenađujuće jasno se izrazio o atmosferi večeri. „Izgleda, danas je već sasvim nemoguće biti unutar” — rekao je.

Tog dana sam već po drugi put čuo izraz *biti unutar*. Za ručkom sam rekao Dicku, svom prijatelju lingvisti, kako na sve većem broju Oldsmobila i drugih ozbiljnih kola vidam hipi cvetove. „Ljudi se grčevito trude da nekako budu unutar” — objasnio je Dick.

Za mene je u svemu tome čudnovata i zapanjujuća činjenica da je ne biti unutar danas masovni problem, masovna osobina, premda je to ranije bila sudbina i privilegija samo umetnika, možda još dece (kojoj je već i u priči bila data povlastica da vide i kažu: kralj je go), i drugih asocijalnih elemenata.

Ovde bih nekako želeo da uvedem Marshall Mc Luhan, jer se u okviru njegovog sistema razjašnjavaju problemi nastali u ovom preseku. Raspadanje današnjeg društva, današnje civilizacije (koju definiše kao civilizaciju Gutembergove tehnologije) Mc Luhan sagledava u konstelaciji takvih činilaca među kojima je navedeni problem ne-biti-unutar logičan i relevantan.

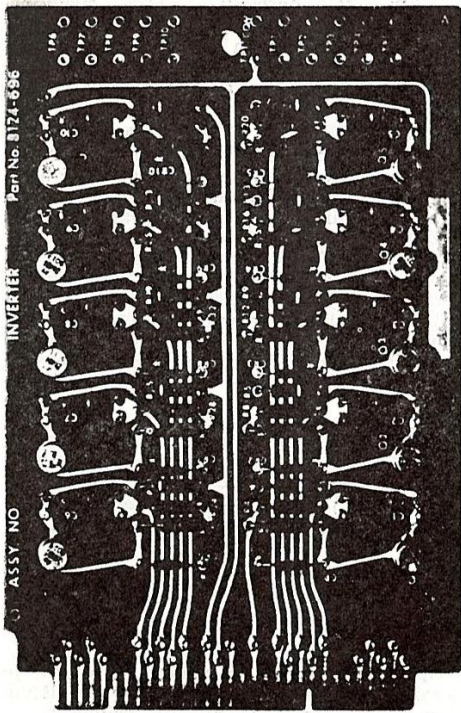
Suština Mc Luhanovog proročanstva, grubo rečeno, jeste da će elektronski medijum (radio, film, kompjuter, telefon, televizija itd.) ukinuti „fragmentarnu”, „linearnu”, „specijalizovanu”, „apstraktnu” civilizaciju koja je pošla od fonetske abecede i štamparske tehnike (i čije je porodajne muke najbolje izrazio Hieronymus Bosch) — i nanovo stvoriti jedinstvenu tribalnu kulturu, u kojoj ćemo intenzivno učestvovati, u kojoj će se misao i delo ponovo sjediniti i ponovo stvoriti jedno „svetsko selo” (global village).

Pokretačka snaga promena leži u tehnologiji proširenja medija komunikacija, kao i naših čula. (Točak je produžetak noge, knjiga — očiju, strujno kolo — centralnog nervnog sistema.) Odlučujući je karakter medijuma, a ne ono što posredstvom medijuma neko saopštava. Sam medijum je sadržaj, poruka. Bitna je tehnologija. Eskim je uslužni mehanizam svog kajaka, kauboj svog konja, biznismen svog časovnika, kibernetičar a uskoro i čitav svet — kompjutera. Sama tehnologija je ta koja porobljava ili oslobađa.

Nekadašnji refleksi i koncepcije, stvoreni u doba mehanizovane tehnologije, shvatanja po kojima smo svako složnije pitanje tumačili psihologijom, danas više jednostavno ne pružaju orijentaciju i nisu više u stanju da odrede pripadanje. A osnovni zahtev jednoktavne „strategije održanja” jeste da čovek postane svestan onoga što se s njim deša

Po Mc Luhanu dešava se sledeće:

TVOJA VLADA

„Prebrojavanje noseva“, omiljeni deo fragmentacionog procesa osamnaestog veka, ubrzo je, u prilikama sadašnjih električnih brzina, postao neprikladan i neefikasan oblik društvene procene. Publike, u smislu velikog suglasja posebnih i različitih gledišta, više nema. Masovni auditorijum (naslednik „publike“) danas može da se tretira kao kreativna, participativna snaga. Ali umesto toga, njemu se uručuju samo paketi pasivne zabave. Politika nudi jučerašnje odgovore na današnja pitanja.

Iskrsavaju novi oblici „politike“, i to na način koji još nismo uočili. Dnevna soba se pretvorila u glasačku šatru. Činjenica da posredstvom televizije učestvujemo u marševima slobode, ratovima, revolucijama i drugim događajima, u potpunosti menja SVE.

TVOJ POSAO

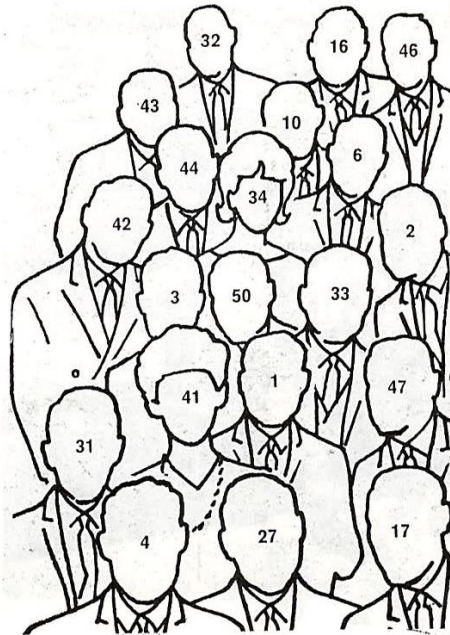
„Sta ćeš učiniti kad ovo strujno kolo nauči tvoj posao?“

„Posao“ predstavlja relativno nov oblik rada. Od petnaestog do dvadesetog veka odvija se jedan stalan progres usitnjavanja faza rada, što čini „mehanizaciju“ i „specijalizaciju“. U nova vremena, ti tokovi ne mogu da služe održanju niti mentalnom zdravlju.

U uslovima električnog strujnog kola, sve usitnjene šeme rada teže da se ponovo stope u radne uloge ili forme koje više uključuju, traže, i koje sve više liče na podučavanje, učenje i „ljudske“ usluge u starijem smislu lojalne predanosti.

Na nesreću, mnogi dobronamerni politički reformni programi koji smeraju da ublaže mučne posledice nezaposlenosti, otkrivaju nepoznavanje prave prirode uticaja medija.

„Udi u moj salon“ — reče kompjuter specijalisti.

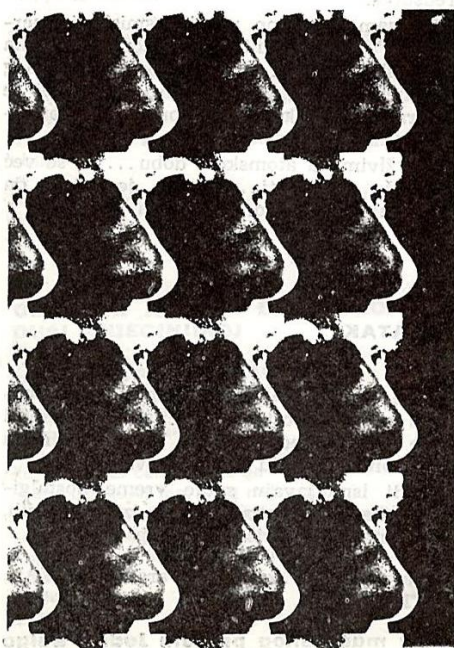

Verujem da ću mcluhanovskim mislima prići u mcluhanovskom duhu, ako u prvom redu ispitam ne sadržinu misli, već „tehnologiju“ mišljenja, mcluhanovski medijum. Najveća vrednost Mc Luhana ionako nije u sveobuhvatnim koncepcijama, ona se skriva u briljantnim detaljima. Mc Luhan je najpragmatičniji iskupitelj sveta. Zbog toga se i ne može uopšteno govoriti o sadržaju mcluhanovske misli.

Najozbiljniji Mc Luhanov napor jeste u tome što on sadašnjost meri sadašnjim sistemom vrednosti, što sistem vrednosti definiše simultano sa vrednovanjem. Simptome istražuje tako što im produži linije, otkrije da ih je moguće vratiti samo na sasvim nove osnovne stavove, etiku, teze, koji su se neprimetno oformili, i koje najčešće nismo smeli, nismo znali, ili smo se možda stideli da prihvatimo. Jedna njegova ranije poznata knjiga, „Mehanička nevesta“, sadrži 59 takvih analiza. Dokazuje da tendencija u književnosti koja nalaže opisivanje krupnih istorijskih ličnosti „iz ljudske blizine“ jeste diktat mase: masa u svojoj „demokratskoj“ sujeti nije u stanju da akceptira ništa ljudsko što je iznad mediokritetskog nivoa. Stoga je potrebno tepati joj o Cezarovim gastronomskim navikama ili o Napoleonovim mladežima, i zbog toga je efekatan književni oglas koji obećava čitaocu da može kod kuće, u naslonjači, da ispija pivo sa kraljicom Elizabetom, da jede pečenu patku sa Jeffersonom. Dokazuje, pišući o Gallupu i citirajući Gertrudu Stein, da ukoliko jedna Gallupova anketa može da kaže šta svako misli, postaje očigledno da više niko ne misli ništa. Dokazuje (ili nastoji da dokaže) osim toga još 57 stvari.

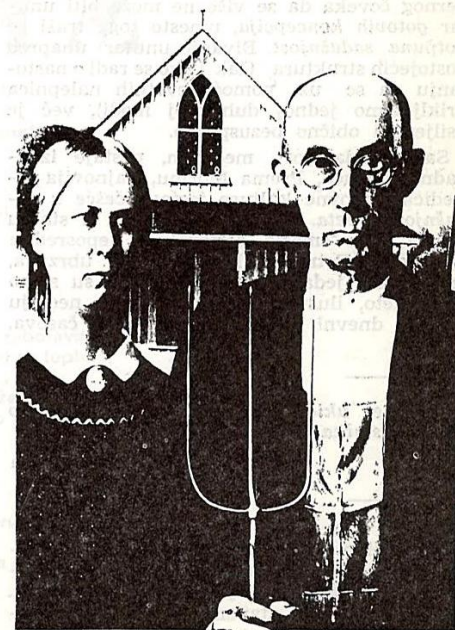
Inače, Mc Luhanova tehnika mišljenja ogleda se u njegovom nastojanju da u amorfnoj sadašnjosti sagleda crvenu nit, strukturu, kontinuiranu priču — već odavno tim istim sredstvom služi se i umetnik koji je našao snage da se ne izgubi u svojoj sadašnjici, da bude u dovoljnoj meri izvan nje kako bi mogao da je vidi u nekakvoj perspektivi.

Neobično je da tehnika sagledavanja strukture u neizdiferenciranoj sadašnjici nije samo privilegija avangarde ljudske svesti, već i karakteristika najpunije obezličnosti, najsavršenijeg šematizma. Pokušao bih da ovo objasnim na jednom primeru: neki moj bostonski poznanik pričao mi je da je otišao svom šefu i rekao mu da je za njega (poznatnik) bila velika čast da radi u državnoj službi, ali želi da je napusti i svoje preostale godine posveti privatnom buisnessu. Budućnost pripada POLIMELEXON-u (tako se otprilike zove ta plastična masa), i nje-

„OSTALI“

Sok prepoznavanja! U uslovima električnih informacija manjinske grupe ne mogu više biti zaustavljane — ignorisane. Odviše veliki broj ljudi zna premnogo stvari jedno o drugome. Naša nova sredina prisiljava na angažovanje i učestvovanje. Nepovratno smo povezani međusobno i odgovorni jedni za druge.

nom proizvodnjom hoće da se bavi. Oseća da na taj način može još više da koristi društvu, i svoju budućnost vidi u tome. „Šef me možda nije potpuno shvatio, ali mi nije pravio smetnje” — završio je G. skoro tronutim glasom. Za mene je u svemu tome bilo čudno da sam iz te priče jasno osećao da je G. u toku razgovora sa svojim šefom video sebe u procesu jedne priče. „Ovo je dan kada sam ja, G. odlučio, sagledao da je to moja karijera... sada razgovaram sa svojim šefom... odavde sad počinje putanja uspeha... POLIMELEXON...” Upravo tako izgleda stereotipna američka šema uspeha. Junak (Ford, Bell, itd.) petlja, petlja nešto, ljudi nemaju za njega razumevanja (koliko podsmeha), ali on zna da budućnost pripada automobilu, telefonu, POLIMELEXON-u, da će ih milioni kupovati. U jednom istorijskom trenutku odlučuje da tome posveti život, a odatle već svi putevi vode naviše. Zapanjuje da G. sagledava sadašnjost takvom linearnom oštrinom, kakvom čovek obično samo naknađno vidi svoj život.

Činjenica da neko, ograničen strukturom jednog klišeja, vidi i živi svoju sadašnjost, možda je vrhunac (za sada) šemitiziranosti.

Odlučujuća razlika u tehnici viđenja između G. i umetnika ili Mc Luhana krije se u tome što je G. gotovo beznadežno ozbiljan. Umetnik nije Felméri Kázmér Benőa Karácsonya objašnjava jednom poštaru-pesniku:

„Poezija... nije ozbiljna stvar. Možda tek svetinja. Upitao me je, pa šta onda smatram ozbiljnim. Na primer, rekoh, jednu raspravu o stočnoj krmi. Ili o tome kako sa odela da očistimo mrlje od voska.” Iván Vitányi hvali neozbiljnost József Attila:

*Ova zemlja me prima kao kutija za priloge
Jer kome će (kakve li žalosti!)
iz rata preostali
filir, gvozdjenjak.*

Kod „kakve li žalosti!” pesnik najednom izlazi iz pesme, pomalo slegne ramenima, i gotovo namignu — objašnjava Vitányi. Čini mi se da se suština ozbiljnosti krije i počinje u čovekovoj nesposobnosti da razlikuje sebe od svoje uloge. József Attila je čak u stanju da izađe iz uloge pesnika, pri čemu u sadašnjem trenutku sagledava (stvara) formu podobnu fiksiranju. Moj bostonski poznanik, videći strukturu u sadašnjosti, ne distingvira sebe od svoje uloge, samo što sve to vidi u više dimenzija.

Mcluhanovski medijum kreće se potpuno u jednoj ravni i u skladu je sa činjenicom da se na jednoj pesničkoj večeri, ili u pozorištu, ili na drugarskoj večeri, u Americi (ili drugde) ne može više biti unutar. Postaje duhom vremena i bitnim obeležjem modernog čoveka da se više ne može biti unutar gotovih koncepcija, umesto toga traži se potpuna sadašnjost. Bivanje unutar unapred postojećih struktura (čak i ako se radi o nastojanju da se uz pomoć cvetnih nalepnica priključimo jednoj duhovnoj modi), već je usiljeno i obično bezuspešno.

Sama sadašnjost, međutim, postaje iznenađno moguća. Prema Morinu, najnovija posledica masovne kulture jeste: *Učešće u sadašnjosti sveta*. Kamera, mikrofoni, u stanju su da nam smesta serviraju neposrednu stvarnost. „Potrošnja kulture” se ubrzava, jedan film, jedan šlager zanimljivi su samo jedno leto, ilustrovani listovi samo nedelju dana, a dnevni listovi samo nekoliko časova.

Kompjuter ukida čovekovu prošlost time što je bez ostatka čini sadašnjom.

Mc Luhan

Zanimljivo je utapanje institucija u sadašnjost, u jedno totalno bivanje ovde-i-sada koje pretpostavlja punu participaciju. Jedan od načina utapanja u sadašnjost jeste da institucije postanu svesne sebe, da

Takva, self-conscious priroda struktura oseća se i na opštem planu. To dokazuju i tekstovi, po programu strukturalistički, kao i napisi o strukturalizmu. Pomodni strukturalizam glasnik je raspadanja strukturalnosti.

U vezi sa novom mcluhanovskom, ne gutembergovskom, ne apstraktnom, ne otuđujućom, ne linearnom, ne vizuelnom, već akustičnom, participativnom, elektronskom, tribalnom sredinom, u vezi sa bivanjem izvan struktura i učestvovanjem u sadašnjosti, želio bih još da dodam da time perspektiva kao pojam i fenomen prestaje. *Pomanjkanje* perspektive je samo prelazna faza ka njevoj suvislosti. To pomanjkanje čini intenzivnim i epidemičnim jedan simptom koji bi se mogao okvalifikovati kao snobizam čija je jedina pretpostavka vreme u kome živi-mo.

O, radioaktivnost!

*Sada čitam i jedem lubenicu
i pouzdano znam da se svet samo u nama
menja.*

József Attila: Gorko

Opijanje dvadesetim vekom osvojilo je pozamašan teren u mađarskom pesništvu. Evo samo jednog od mnogih primera:

*Ovo doba šalje u Zemljinu orbitu
prve sinove, prve kćeri,
lansira svemirski brod na Mars i Veneru;
čovekov osmeh sija kroz tamu Svemira.*

(Csanádi Imre: OVO DOBA)

Ovakve pesme ponajviše su srodne kupletskoj i operetskoj lirici dvadesetih-tridesetih godina. Autor kupleta je osetio da po želji publike treba da ispiše reči kao „bioskop” ili „radio” ili „omnibus”, a sve to pomalo prozme nečim „Bogme mi već... i kako dinamično... i naši nervi...” U boljim slučajevima usto je još dolazio i kakav obrt.

U čitavoj stvari zapanjuje da ni kritika nije oslobođena tog besperspektivnog snobizma i često govori da su nasuprot bioskopskoj, omnibuskoj lirici (koju s blagonaklonim smeškom prihvata) *moderne* one pesme u kojima (takođe bez ikakve transpozicije) postoje svemirski brod, atomska bomba, fisija, televizija, radar, ili hemijska olovka.

Na taj način pesma *sasvim neposredno* postaje funkcija, ne čoveka, već tehničkih sredstava.

Još sam relativno najviše smisla i „perspektive” u manipulisanju mitom XX veka i atomskim dobom video u postupku jednog mog nekadašnjeg školskog druga, čija bi se udvaračka tehnika mogla predstaviti otprilike ovako:

Eto, živimo u atomskom dobu... tu se već ne može sitničariti... tempo je takav da se ni čekati... ergo: spavaj sa mnom!

DODATAK

Može biti da je pitanje potpunog učestvovanja u sadašnjosti generacijski problem, i da će tek najmlađi naraštaj, ili onaj koji mu sledi, biti u stanju da to ostvari.

Ostali ispunjavaju svoje vreme nostalgijom tapkajući za strukturama izvan kojih, niti unutar kojih više nema opstanka.

(Fragmenti uz tekst T. Varadya: IZVAN, UNUTAR)

Sa mađarskog prevela Judita Šalgo

izađu iz sebe. Po mišljenju Wynhama, engleskog filmskog kritičara, film se danas nalazi u „self-conscious” fazi. (Za izraz „self-conscious” ne postoji, izgleda, odgovarajuća kovanica u našem jeziku. Znači otprilike da je neko smeten svestan sebe. Glumac početnik je na primer „self-conscious” kada zna, oseća, da ima ruke, a ne zna kud će s njima.) „Filmovi se histerično upinju da nam skrenu pažnju na to da su filmovi, kao da je to suština, a sve ostalo (vizuelni doživljaj, ideja, momenat zabave samo izgovor...”

Sličan proces zapaža se u modernom teatru. Pozorište nastoji da odbaci fikciju da se ono što je na pozornici događa negde, nekad, u nekoj sobi; ono napušta takvu koncepciju i objavljuje da se stvari događaju u pozorištu, ovde i sada; time se otvara mogućnost da publika (koja zapravo prestaje da bude publika) uđe u komad i u njemu učestvuje. (Publika ne može da učestvuje u nečemu što se dogodilo pre mnogo godina u nekoj udaljenoj sobi.)

U ovoj dimenziji se događa i muzika Ornette Coleman.